

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XX.

Fasciculus 4.

TÓTH LAJOS

**A mezőgazdasági termelőszövetkezetek
társadalmi oldaláról a tagsági jogviszony alapján**

SZEGED
1973

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MÁRTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MÁRTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

E témakörben megjelent korábbi tanulmányomban¹ a mezőgazdasági termelőszövetkezetek társadalmi oldalát két aspektusból vizsgáltam:

- a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tulajdoni viszonyok és
- a belső igazgatási, belső vezetési viszonyok szempontjából.

E munkámban — lényegében a korábbi folytatásaként — a társadalmi oldal elemeit a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok tagsági jogviszonya alapján kívánom elemezni.

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogi irodalomban bőségesen találunk a tagsági jogviszonyt vizsgáló, elemző tudományos műveket. Elsősorban ezeknek köszönhető, hogy a tagsági jogviszony főbb elméleti kérdéseiben többnyire egységesnek mondható álláspontok alakultak ki. Ugyanakkor bőven találunk még vitatott vagy kevésbé kidolgozott kérdéseket is. Többek között ezek közé lehet sorolni a tagsági jogviszony társadalmi elemeinek elemzését, illetve további kidolgozásának igényét.

Különösen fontosnak tartom e feladat elvégzését, hiszen elsősorban és alapvetően a tagsági jogviszonyban tükröződnek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és tagjaik között létrejövő társadalmi viszonyok, vagy más szóval: a mezőgazdasági termelőszövetkezeti belső életviszonyok. Ennek megfelelően a tagsági jogviszonynak tükröznie kell e belső életviszonyok társadalmi elemeit is.

A tagsági jogviszony társadalmi elemeinek azonban nemcsak a tagsági jogviszony tartalmában kell kifejezésre jutniuk, hanem a tagsági jogviszony keletkezésében és megszűnésében is. Ennek megfelelően tehát azok vizsgálata az alábbi területeken történhet:

- a tagsági jogviszony keletkezésében;
- a tagsági jogviszony tartalmában, és végül:
- a tagsági jogviszony megszűnésében.

Mielőtt azonban az egyes kérdések konkrét vizsgálatára térnék, szükségesnek tartok két megjegyzést előrebocsátani.

Az egyik, hogy e tanulmány nem törekszik a társadalmi oldal elemeinek részletes vizsgálatára a tagsági jogviszony szempontjából sem, hanem csak a — véleményem szerint — leglényegesebb jegyeket kívánja kiragadni. A részletesebb kimunkálást egy nagyobb terjedelmű munkában szeretném elvégezni. Másrészt, hogy a téma azonos volta miatt helyenként szükségképpen vissza kell utalnom a már hivatkozott tanulmányra. S mivel az említett tanulmány kézira-

¹ Tóth Lajos: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek társadalmi oldaláról (Acta Jur. et. Pol. Szeged 1971. Tom. Fasc:

tának lezárása után a szövetkezetekről szóló egységes törvény (1971. évi III. tv.) alapján a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló jogszabályok is módosultak, e helyen már az új szabályozást figyelembevéve utalok vissza a korábbi tanulmányban megfogalmazott gondolatokra.

I.

A tagsági jogviszony keletkezésének társadalmi jegyei

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tag tagsági jogviszonyának létrejöttével kapcsolódik be a szocialista társadalmi munkamegosztásba, a szocialista termelési-elosztási viszonyokba. Alapvető kritériuma tehát a tagsági jogviszonynak, hogy a belépő „felszámolja” a kisárutermelő gazdaságot, az egyéni termelés és elsajátítás alapját is. Ezért mondjuk, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek a tagok vagyoni és személyi egyesítése. Mind a vagyoni, mind a személyi egyesítés igen komoly és lényeges társadalmi elemeket tartalmaz. *Nézzük előbb a vagyont!*

A termelőszövetkezeti tagsági jogviszony keletkezésével egyidejűleg a belépő a kisárutermelés alapját képező termelőeszközait (földjét és munkaeszközait) köteles a termelőszövetkezet közös használatába adni. Sőt, nem csak a saját tulajdonában levő termelőeszközöket, hanem a vele közös háztartásban élő családtagok termelőeszközait is. A vagyonegyesítésre vonatkozó hatályos jogszabályok szerint ezek a vagyontárgyak sem a tagsági jogviszony alatt, sem a későbbiek során nem kerülhetnek ki a kollektíva használatából. Ez egyben azt is jelenti, hogy a belépő tag, ennek családtagjai, és mindezek örökösei örökre meg vannak fosztva attól a lehetőségtől, hogy a termelőszövetkezetbe bevitt vagyontárgyakkal, illetve azokon a későbbiek során kisárutermelő magángazdálkodást folytassanak. De nemcsak a tagsági jogviszony keletkezésének idején meglévő vagyontárgyak társadalmosítása történik meg a belépéssel, hanem a tagsági jogviszony fennállása alatt tulajdonba, illetve használatba került dolgoké is.

Ha megvizsgáljuk a munkajog által szabályozott munkaviszony keletkezését, mindjárt kitűnik, hogy a termelőeszközök társadalmosítása szemponjából, annak koránt sincs ekkora szerepe. Ha pl. egy autószerelő kisiparos abbahagyja kisipari tevékenységét és munkaviszonyt létesít, munkaeszközei és munkagépei továbbra is megmaradnak saját tulajdonában, és munkaviszonyának megszűnése után (a hatályos jogszabályok szerint átmenetileg egyes szakmákban a munkaviszony alatt, illetve mellett is) ismételten visszatérhet a kisipari tevékenységre. Ugyanakkor, ha ez a kisiparos mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszonyt létesít, a tagsági jogviszony létrejöttével beviteli kötelezettség alá esik a saját, valamint a vele közös háztartásban élő családtagok tulajdonában levő minden olyan gép és felszerelés, amely a termelőszövetkezet által folytatott üzemi tevékenység körébe tartozik, és a háztartási szükséglet szokásos kereteit meghaladja.² Így a példában szereplő gépek és felszerelések egyszer s mindenkorra társadalmosítva lesznek.

Mindezekből következik a vagyonegyesítésnek egy olyan hatása is, amely a családtagok, illetve az utódok munkaerejét is társadalmosítja. Hiszen bizonyításra sem szorul, hogy a termelőeszközöktől „elválasztott” családtag, illetve utód kénytelen munkaerejét — megélhetésének biztosítása érdekében — a szocialista termelésen és elosztáson alapuló szocialista nagyüzemmel összekap-

² 6/1967 (X. 24.) MÉM sz. rendelet (továbbiakban Vhr.) 56. § (2)

csolni. Tehát, a tagsági jogviszony keletkezéséhez kötődő vagyonbeviteli kötelezettség — figyelmen kívül hagyva a mezőgazdasági területéről átmeneti munkaerőelvándorlást — a szocialista mezőgazdasági nagyüzem számára a munkaerő szükségletet is „újratermeli”.

A tagsági jogviszony keletkezéséhez kapcsolódó, e rendkívül lényeges társadalmi elem létezése alapján mondhatta Lenin, hogy „Ha a szövetkezetek mindenkit átfognának, már mind a két lábunkkal a szocializmus talaján állnánk.”³

A személyegyesítésből fakadó társadalmi jegyek közül, egyik lényeges elemnek tartom, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet — annak ellenére, hogy elsősorban termelő tevékenység folytatására jön létre — nem csak „munkaképes” tagokat, hanem munkaképteleneket is egyesít. (Itt most csak azokra gondolok, akik már a tagsági jogviszonyuk keletkezésének időpontjában is munkaképtelenek.) Ugyanis a hatályos jogszabályok nem tiltják a termelőszövetkezet számára, hogy munkaképtelen állampolgárokat (pl.: öreg, rokkant, nyugdíjas stb.) is felvegyen tagjai sorába. Erre egyébként a tagsági jogviszony tartalma alapján lehetősége is van a termelőszövetkezetnek.

Ezzel szemben az állami vállalat vagy intézmény kifejezetten és kizárólagosan a munkaképes állampolgárokat „egyesíti”, hiszen munkajogviszonyt „a dolgozó, mint a munkáltatói szervezet dolgozói kollektívájának tagja, munkához való jogának gyakorlása, a nemzeti jövedelemből való részesedése és a vállalati tevékenység fejlesztésében és ellenőrzésében való részvétel, — a munkáltató szervezet pedig a feladatainak teljesítése érdekében létesít”.⁴

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony létrejöttének ilyen módon történő szabályozásának fontos társadalmi indoka van.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet alapvető érdeke — és egyben feladata is —, hogy vagyonát növelje, amit a munkaképtelen személy felvételével is elérhet; a felvett tag vagyonának társadalmasítása révén. Ugyanakkor a tagsági jogviszony létesítése a belépőnek is érdeke, mert a tagsági jogviszony keretében bizonyos szociális-kulturális jogosultságokat élvez. Ez tehát az egyszerűbb eset, mert a tagsági jogviszony létesítése kielégíti az állami (össztársadalmi), szövetkezeti (csoport) és a tag egyéni érdekének összhangját. Előfordulhat azonban, hogy a belépni szándékozó munkaképtelen személy felvétele nem áll érdekében a termelőszövetkezetnek, mert a belépő vagyonára nincs szüksége, vagy mert a belépő vagyontalan és felvétele plusz terheket jelentene a termelőszövetkezet számára.

Lényegében ezt a problematikát kiélezte az új gazdasági mechanizmus bevezetése, amely a mezőgazdasági termelőszövetkezetek elé is a versenyképes, nyereséges gazdálkodás követelményét állította. Tehát a termelőszövetkezetnek általában nemcsak hogy nem áll érdekében munkaképtelen tag felvétele, hanem még a meglévő munkaképtelen tagjaitól is „szabadulni” akar. Gyakran ez is egyik forrása a szakvezetés és a társadalmi vezetés között kialakuló konfliktusoknak.

Hogyan lehet mégis e konfliktust feloldani? Semmiképpen sem úgy, hogy csak a termelőszövetkezet érdekét (sőt azon belül is csak egy szűkebb csoport, a szakvezetés és munkaképes tagok érdekét) vesszük alapul, hanem elsősorban

³ Lenin: A szövetkezetekről (Lenin: Válogatott Művek II. Szikra. Bp. 1949. 1004. old.)

⁴ Weltner—Nagy: A magyar munkajog. I. Tankönyvkiadó Bp. 1968. 108. old.

az osztársadalmi érdeket. Ha az osztársadalmi érdekből indulunk ki, a következőket kell számításba vennünk.

Lenin nem véletlenül hangsúlyozta „A szövetkezetekről” írott cikkében, hogy a szövetkezetekbe az egész „lakosságot”, minden „kisparasztot”, „mindenkit” tömöríteni kell, mert ezáltal biztosítható a szocializmus felépítése.

Ugyanis, ha a szocialista szövetkezeti mozgalomnak ezt a végső célját elfelejtjük, könnyen veszélyeztethetjük az eddigi eredményeinket is. Erre éppen az 1959—1967. közötti időszak szolgáltatott példát, amikor is a termelészövetkezetekből kilépett, kizárt tagok vagyoni viszonyainak rendezetlensége a termelészövetkezeti földhasználat alapját veszélyeztette.

Elismerve az 1967. évi IV. tv.-nek e vonatkozású eredményes rendelkezéseit, a jövőre vonatkozóan hangsúlyoznunk kell, hogy az új gazdasági mechanizmus „versenyszelleme” és nyereségérdekeltsége sem lehet indok arra, hogy a kisparasztok termelészövetkezetekbe tömörítése még csak átmenetileg is felüggesztésre kerüljön.

Ezt azért is fokozottan kell hangsúlyoznunk, mert a magyar mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalomban 1959—61 óta megfigyelhető bizonyos fokú „kényelmesség” ezen a területen. Adópolitikai eszközöket kivéve tudati ráhatás alig-alig történik a még meglevő magángazdálkodást folytató kisparasztokra. Sőt, nem egy esetben a kisparaszti gazdálkodást elősegítő jogi szabályozással is találkozhatunk (szakszövetkezeti tagok földjeire vonatkozó korlátozás feloldása, nagyüzemileg nem hasznosítható állami tartalékföldök magántulajdonba történő eladása stb.).

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy:

— A mezőgazdasági termelészövetkezeti jogi szabályozás semmiképpen sem tendálhat abba az irányba, hogy termelészövetkezet tagja csak munkaképes állampolgár lehet.

— Munkaképtelen tag jelentkezése esetén a termelészövetkezetnek gondosan kell mérlegelnie a kérelmet, és elsősorban a vagyonbeviteli szempontok figyelembevételével még esetleg akkor is a felvétel mellett kellene döntenie, ha a vagyonra az adott időben nincs szüksége és ezáltal a jelentkező felvétele átmenetileg nem is áll érdekében.

Az előző pontban foglaltak megvalósítása érdekében — mivel a kifejtett indokok miatt az elsősorban osztársadalmi érdekeket szolgál — a társadalomnak (államnak) nagyobb terhet kellene magára vállalnia, illetve nagyobb támogatást nyújtania e célt megvalósító termelészövetkezetek számára. (Elképzelhetőnek tartom pl.: a jövedelem adó, illetve jövedelem növekmény adó differenciált alkalmazását azokban a termelészövetkezetekben, amelyekben viszonylag nagy a munkaképtelen, idős tagok száma.)

A személyegyesítés másik lényeges társadalmi elemének tartom, hogy a tagsági jogviszony keletkezése kihat a termelészövetkezetbe belépő tag családtagjaira is. A családtag vagyoni viszonyait érintő hatásról, fentebb már említést tettem, e helyen a családtag személyes közreműködésére kell rámutatnom.

A munkajogviszony alapján a dolgozó személyes munkavégzésre kötelezett, és a munkába nem vonhatja be családtagjait (kivéve néhány munkaviszonyt pl.: házmester, egyszemélyes boltvezető stb.).

Ezzel szemben a termelészövetkezeti tagsági jogviszony létrejötté minden esetben létrehoz egy potenciális kapcsolatot a termelészövetkezet és a felvett tag családtagjai között, amely a családtag munkavégzésre történő jelentkezé-

sével és e jelentkezés elfogadásával konkrét jogi kapcsolattá válhat. Ez a kapcsolat csak munkavégzésre alakul ki, de a közös munkában részt vevő családtagot a hatályos jogszabályok szerint megilletnek bizonyos, a szervezeti élettel és szociális ellátással kapcsolatos jogosultságok is.

A családtag résztvehet tanácskozási és javaslattevési joggal a közgyűlés, és meghívás alapján a szövetkezet más szerveinek tevékenységében, részese lehet meghatározott társadalombiztosítási vagy belső szociális juttatásokban, kedvezményekben és szolgáltatásokban.

Ha később a közös munkában rendszeresen résztvevő családtagot a termelőszövetkezetbe tagként felveszik, e családtagi minőségben eltöltött ideje a termelőszövetkezeti tagok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosításáról szóló jogszabályok szerint nyugdíjévként is elszámolható.⁵

Mindezek alapján megállapítható, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony keletkezése egy olyan sajátos aktus, amely nemcsak a termelőszövetkezeti tagot vonja be a társadalmi munkamegosztásba, hanem (potenciálisan vagy megvalósulás esetén a tagsági jogviszonyhoz kötötte) a termelőszövetkezeti tag családtagjait is. Erre elsősorban azért van lehetőség, mert e mezőgazdasági termelőszövetkezeti termelő tevékenység módját ad arra, hogy az elvégzendő munkákat egyrészt szélesebb társadalmi alapon végezzék, mint a dolgozói kollektíva, másrészt lazább kötöttségekkel is részt vehetnek a társadalom tagjai ebben a termelésben és elsajátításban.

A személyegyesítés harmadik társadalmi elemeként foghatjuk fel azt a körülményt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony keletkezésénél az adott mezőgazdasági termelőszövetkezet elsősorban a székhelyén élő lakosságra támaszkodik, és ez a lakosság — a települési adottságok miatt — többnyire helyhez kötött, tehát tartósan kötődik ehhez a településhez. A termelőszövetkezeti mozgalomban 1959—1961 között jelentek meg először a települések előtt a táblák, amelyek a „Termelőszövetkezeti község”-eket jelölték meg. Akkor ezek a fogalmak azt jelölték, hogy az adott település lakosságának döntő többsége termelőszövetkezeti taggá vált. Azóta ezek a táblák lekerültek a helyükről, és e fogalom használata is eltűnőben van. Pedig ennek a fogalomnak ma is nagyon lényeges és alkalmazható tartalma van. Egyszerűen arról van szó, hogy a községekben csaknem kizárólagosan a termelőszövetkezetek lettek a szocialista nagyüzemi termelő egységek és ezek rányomják bélyegüket — éppen súlyuknál fogva — az egész község gazdasági, kulturális, szellemi fejlődésére. A termelőszövetkezeti tagok személyegyesítése révén létrejött termelőszövetkezeti kollektíva tevékenysége kisugárzik az egész településre és akarva-akaratlanul befolyásolja az egész község lakosságát, kollektíváját. Miben nyilvánul ez meg a gyakorlatban?

A termelőszövetkezetek egyre több gondot és anyagiakat fordítanak az utóbbi években szociális-kulturális beruházásokra, amelyeket a község lakossága is igénybe vesz. (Kultúrház, óvoda, bölcsőde, napközi otthon, étterem, cukrászda stb.) De legalább annyira jelentősek azok a gazdasági beruházások, amelyek a gazdasági vertikum jegyében elsősorban a tagokat, de ezen túlmenően a községekben még meglevő szabad munkaerőt vonják be a szocialista termelő tevékenységbe.

A termelőszövetkezeti kollektíva tehát nem reked meg a létrejött sze-

⁵ 35/1967 (X. 11.) Korm. sz. rendelet (továbbiakban R.) 14. § (3) bek.

mélyegyesítés keretei között, hanem kihat a szövetkezeten kívüli életviszonyokra is, mégpedig kettős irányban:

- egyrészt a kollektíván kívüli erőket fokozatosan bevonja a szocialista termelésbe és munkamegosztásba;
- másrészt a szövetkezeti kollektíván kívüli lakosság szellemi-kulturális fejlődését is szolgálja.

Ezáltal tudja megvalósítani azt a célkitűzést, amelyet az 1967. évi III. tv. állított a szövetkezetek elé. „A termelőszövetkezet célja, hogy kizsákmányolástól mentes közös gazdálkodás keretében... az élet- és munkakörülmények javításával elősegítse az ipari és mezőgazdasági munka, a város és falu közötti alapvető különbségek fokozatos megszüntetését.”⁶

Amit tehát az állami üzemek kollektíváinak élete az üzem zárt falain belül zajlik, addig a mezőgazdasági termelőszövetkezeti kollektíva nemcsak termelő tevékenységét végzi a kollektíván kívüli lakosság fokozatos bevonásával, hanem az egész lakosságot is bekapcsolja a szocialista kulturális-szellemi élet színvonalának emelésébe.

Amit eddig megállapítottunk a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági viszony keletkezéséhez kapcsolódó társadalmi elemekről, ezek elsősorban nem a tagsági *viszony jogi* keletkezésében, hanem a tagok vagyoni és személyi egyesítésének társadalmi viszonyaiban találhatók. Vizsgáljuk meg ezek után, hogy ezek a társadalmi elemek hogyan tükröződnek a jogi szabályozásban, tehát a tagsági viszony jogi keletkezésében:

A fentiekből egyértelműen kitűnik, hogy a tagsági jogviszony létrejötté rendkívül jelentős kihatással van mind a belépő személyre, mint a termelőszövetkezetre. Ezért a tagsági viszony keletkezéséhez ennek megfelelő jogi garanciák szükségesek a belépő és a termelőszövetkezet szempontjából egyaránt.

A belépő szempontjából ennek a garanciának egyrészt az önkéntesség elvét kell maximálisan biztosítani, másrészt a belépő akaratnyilvánításának egyértelműnek és minden későbbi vitát kizárónak kell lennie. A munkajog elismeri a szóban létrejött munkaviszonyt is, sőt ha a felek munkavégzésre vonatkozó írásbeli szerződéséből nem tűnik ki egyértelműen, hogy munkaviszonyt vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyt (vállalkozás, megbízás stb.) kívántak-e létrehozni, a jogorvoslati szerv (munkaügyi döntőbizottság) utólag következtethet a szerződési akaratra és utólag állapíthatja meg a kérdéses jogviszonyt. Ezt a megoldást a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog nem alkalmazza és nem is alkalmazhatja, szükségszerűen objektivitásra törekszik. Tehát esetleges vita esetén is csak az vizsgálható, hogy van-e írásbeli felvételi kérelem, és hogy a belépő jelen volt-e azon a vezetőségi ülésen, amelyen tagfelvételtéről döntöttek. Ha ezek az írásbeli dokumentumok nincsenek meg, és annak voltát hiteltérdemlően nem tudják bizonyítani, a tagsági jogviszony nem jöhetett létre.

A termelőszövetkezet szempontjából úgy vetődik fel a kérdés, hogy a termelőszövetkezet melyik szerve dönthet a tagsági jogviszony létrejöttében, illetve a belépési kérelem elfogadásában.

Közismert, hogy a tagfelvétel a korábbi szabályozás szerint (legutóbb az 1967. évi III. tv.) a közgyűlés hatáskörébe tartozott. Az egységes szövetkezeti törvény viszont a tagfelvételi jogkört a vezetőség hatáskörébe utalta. Ezzel kapcsolatban már a kodifikáció idején ellentétes álláspontok és vélemények ala-

⁶ 1967. évi III. tv. (továbbiakban: Tv.) 4. § (1) bek.

kultak ki, és még ma is sokan vannak akik e szabályozásban a termelőszövetkezeti demokrácia megsértését látják. Álláspontjuk szerint a tagfelvétel kérdésében a döntési jogkört továbbra is a közgyűlés számára kellene biztosítani. Ezzel összefüggésben vetik fel, hogy a tagfelvételnek vezetőségi hatáskörbe történő utalása a termelőszövetkezetek társadalmi oldalának gyengüléséhez vezethet és a vállalati oldalt erősítheti. Mi alapján ítélnénk meg ezt a kérdést? Úgy gondolom, bizonyításra sem szorul, hogy a belépő számára az teljesen közböbs, melyik szerv mondja ki a kérelem elfogadását. Számára csak az a lényeges, hogy esetleges elutasítás esetén megfelelő jogorvoslati lehetőséget kapjon.

A termelőszövetkezeti kollektíva számára a tagfelvétel kérdése azonban már korántsem ilyen közböbs. Új tagok felvétele kihat a kollektíva vagyoni, tulajdoni viszonyaira, a termelőtevékenységre és a jövedelem elosztására. Ezért biztosítani kell, hogy a tagfelvétel kérdésében a kollektíva akarata, illetve hatalma érvényesüljön.

Az új szabályozás szerint a tagfelvételt kimondó vezetőségi határozatot nem kell a közgyűléssel jóváhagyatni. A vezetőség a két közgyűlés közötti időben felvett tagokról csak tájékoztatni köteles a közgyűlést, tehát a vezetőség döntését a közgyűlés már nem változtathatja meg. Ezáltal a kollektíva akarata csak közvetett úton érvényesül, mivel a vezetőség a termelőszövetkezeti demokrácia eszközein keresztül felelősséggel tartozik a közgyűlés előtt.

Megfontolandónak tartanék idővel egy olyan jogszabályi módosítást, amely a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe utalná a tagfelvétel fontosabb elveinek a meghatározását. Így hatékonyabban és közvetlenebbül érvényesülne a termelőszövetkezeti kollektíva akarata a tagfelvételekben. Há a vezetőség nem tartaná be ezeket az elveket, a közgyűlés előtti felelősség eszközével lehetne ezek betartására kényszeríteni.

A tagfelvétel elveiben a kollektíva meghatározhatná a taglétszám növelésének ütemét, a tagfelvételnél érvényesítendő szempontokat a szakképzettség, iskolai végzettség stb. figyelembevételével a mezőgazdasági termelőszövetkezet fejlesztési terveivel összhangban.

Egyetértve tehát a hatályos jogszabályi rendezéssel, elsősorban a jövőre vonatkozóan két szempont érvényesítése látszik indokoltnak:

- A tagfelvétel jelentőségénél fogva csak a kollektíva által választott és a kollektíva előtt felelősséggel tartozó testületi vezetőszervek elé tarthat, tehát egy esetleges későbbi jogszabálymódosítás sem utalhatja azt egyszemélyi vezető hatáskörébe.
- Mint ahogyan a hatályos jogszabályok megfelelő jogorvoslati lehetőséget biztosítanak a felvételét kérő számára a kérelem elutasítása esetén a vezetőség határozatával szemben (a belépő a közgyűléshez fordulhat), ugyanúgy biztosítani kellene a közgyűlés számára a tagfelvételnek közvetlen irányítását a tagfelvételi elvek kialakítása területén, azáltal, hogy az elvek kialakítása a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozna. (Természetesen ha a közgyűlés megállapítaná, hogy a vezetőség valamelyik belépő esetében nem tartotta be az alapszabályi elveket, ez a felvett személy tagsági jogviszonyára nem hatna ki, de a közgyűlés élhetne a vezetőség tagjainak felelősségre vonásával.)

Végül, a tagsági viszony jogi keletkezése kapcsán kell említést tennem az alapító tagok jogi helyzetéről is. A hatályos jogszabályok nem tesznek lényeges

különbséget alapító tagok és új belépők között. A termelőszövetkezethez történő tartósabb kötődés csak egy esetben jut kifejezésre az új szabályozásban, de ez a kedvezmény sem kifejezetten az alapító tagokra vonatkozik. Ugyanis „a termelőszövetkezet alapszabályában elhatározhatja, hogy tagjai részére a rendszeresen közös munkában töltött minden öt év után a munkadíj három százalékát meg nem haladó pótlékot (tagsági pótlék) fizet”.⁷ Emellett még a termelőszövetkezeti tagok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosításáról szóló jogszabályok⁸ a termelőszövetkezetbe való első belépés évét 1967. előtt akkor is nyugdíjvének ismerték el, ha abban az évben az előírt munkaegységet nem teljesítette a termelőszövetkezeti tag.

Úgy gondolom az alapító tagságnak ezek a jogi elismerési formái túlságosan kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy a termelőszövetkezeteket létrehozó tagoknak e tevékenységét kellőképpen értékeljük és megbecsüljük. Erre még a későbbiek során is szeretnék kitérni.

II.

Társadalmi elemek a tagsági jogviszony tartalmában

A tagsági viszony tartalmának vizsgálata során támaszkodnunk kell a termelőszövetkezeti jogi irodalomnak e témakörben kimunkált eredményeire. Az általánosan elfogadott álláspont szerint a tagsági jogviszony mint keretjogviszony tartalmát három „részejogviszony” csoportra oszthatjuk:

- a szervezeti élettel kapcsolatos jogok és köteleességek,
- a munkavégzéssel kapcsolatos jogok és kötelezettségek, valamint
- a vagyoni (tulajdonosi) jogok és kötelezettségek csoportjaira.⁹

Hegedüs István a *szövetkezeti tagsági jogviszonyok* specifikumait a következő főbb területeken jelölte meg:

- a) részvétel a csoporttulajdonosi kollektívában;
- b) részvétel (közreműködés) a gazdálkodó-termelői vagy fogyasztói-kollektíva gazdasági tevékenységében;
- c) részvétel egy meghatározott gazdálkodó kollektíva társadalmi tevékenységében.¹⁰

Tekintettel arra, hogy feladatom kifejezetten a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony társadalmi elemeinek vizsgálata, nem erre, a *szövetkezetekre* általánosan érvényes jogviszony-csoporti meghatározásra, hanem a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony tartalmának a fentebb már megjelölt részejogviszonyaira támaszkodom. Kiegészítve ezt azzal, hogy a vizsgáldás szempontjából negyedik részejogviszony-csoportként a szociális-kulturális jogviszonyokat is önállóan, illetve elkülöníthetőnek tekintem.¹¹

⁷ R. 111/A. § (1) bek.

⁸ 30/1966. (X. 24.) Korm. sz. rendelet 25. § (2) bek.

⁹ Földes—Molnár—Seres—Veres: Termelőszövetkezeti jog. Tankönyvkiadó Bp. 1970. 191. old.

¹⁰ Hegedüs István: A szövetkezeti tagsági viszonyok közös sajátosságai... stb. A szövetkezeti reform jogi kérdései c. tanulmánykötetben. Közgaz. és Jogi Kiadó Bp. 1971. 402. old.

¹¹ Tóth Lajos: A mezőgazdasági termelőszövetkezeti szociális-ellátás jogi szabályozásának elméleti kérdései. (Acta Jur. et. Pol. Szeged. 1971. Tom. XVIII. Fasc. 4.)

1. A szervezeti étellel kapcsolatos jogok és kötelezettségek

Annak ellenére, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony tartalmát taglaló számos írás jelent meg az utóbbi években, a tagsági jogviszony tartalmán belül a szervezeti étellel kapcsolatos jogok és kötelezettségek megítélése mind a mai napig nem egyértelmű. Ezt bizonyítandó talán elégséges ha ugyanabban a tanulmánykötetben megjelent két szerző álláspontját említem.

Nagy László a „szervezeti viszonyok”-at külső és belső oldalra tagolja. A külső oldal lényegét a „szövetkezeti önkormányzat” fogalmával jelöli, míg a belső oldal alatt

- a) a szövetkezet belső normarendszerét és azok elfogadásának, módosításának rendjét,
- b) a tagság nevesített jogainak rendszerét (alapszabály, ügyrend) és érvényesítésük rendjét,
- c) a vezetés módját és struktúráját” érti.¹²

Hegedüs István a szövetkezeti kollektíva „társadalmi tevékenységében” való részvételről ír, és e társadalmi tevékenység tartalmát tovább bontja érdekvédelmi, nevelő és szociális tevékenységre.¹³ Ha tehát a szervezeti étellel kapcsolatos jogok és kötelezettségek társadalmi elemeit kívánjuk vizsgálni, nem hagyatkozhatunk egységesnek mondható fogalmakra és csoportosításra.

Anélkül, hogy e kérdésben vitatnám a fent említett álláspontok vagy az ezenkívül idevágó vélemények bármelyikének helyességét, megkísérlem a szervezeti jogokat és kötelezettségeket más szempontból, a társadalmi elemek szempontjából meghatározni és rendszerezni.

Kiindulási alapnak a szervezeti étellel kapcsolatos *jogosultságok és kötelezettségek funkcióját* tekintem.¹⁴ A szervezeti jogviszonyok funkcióját a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozó hatályos jogszabályokból határozhatjuk meg. A jogszabályok szerint ezeken a viszonyokon keresztül valósul meg:

- a mezőgazdasági termelőszövetkezet mint szervezet, az érdekképviselői szervek, valamint a szövetkezeti társulások létrehozása, változtatása (módosulása) és megszüntetése,
- a létrehozott szervezet működtetése, a termelés és elosztás megszervezése,
- a kollektíva tulajdonosi jogainak gyakorlása,
- a termelőszövetkezet társadalmi-szervezeti és szociális-kulturális tevékenysége; és végül
- a társadalmi (állami) a csoport (szövetkezeti) és az egyéni érdek összhangjának biztosítása.

Ha ezeket a funkciókat áttekintjük, láthatjuk, hogy a szervezeti viszonyok egyrészt elkülöníthetők és önálló „részjogviszonyként” foghatók fel, másrészt

¹² Nagy László: A szövetkezeti jog tárgya és elvei. (A szövetkezeti reform jogi kérdései c. tanulmánykötetben.) Közgazd. és Jogi Kiadó Bp. 1971. 52. old.

¹³ Hegedüs István: I. m. 409. old.

¹⁴ Nagy László a szervezeti viszonyok két funkcióját különbözteti meg: „intézményesen rendezett jogi formák között garantálni a szövetkezeti tag személyi jogainak gyakorlását”... és „hogy feloldja a vállalati és társadalmi érdek között időlegesen keletkező feszültségeket, ellentmondásokat a demokratikus szervezettség keretei között”. (I. m. 51. old.)

ezek a jogviszonyok behálózják és átszövik a tulajdoni (vagyon) és a tagsági munkaviszonyokat is.

A szervezeti jogviszonyok funkciói meghatározzák e *jogviszonyok konkrét tartalmát* is.

E szerint a szervezeti élettel kapcsolatos jogcsuftságok és kötelezettségek az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- aktív és passzív választójog,
- döntésben való részvétel joga és kötelezettsége (szavazati jog),
- belső szabályzatok megalkotásában való részvétel joga és kötelezettsége,
- javaslattételi jog,
- tanácskozási jog,
- tájékozódáshoz, információhoz való jog,
- az ellenőrzésben való részvétel joga és kötelezettsége,
- bírálathoz való jog és kötelezettség.

A téma szempontjából ugyancsak szükséges meghatároznunk e szervezeti élettel kapcsolatos *jogok és kötelezettségek gyakorlásának módját, illetve formáit*.

Ezeket szintén a hatályos termelőszövetkezeti jogszabályok tartalmazzák, így a jogok és kötelezettségek gyakorlása történhet:

- a közgyűlésen való részvétellel;
- megválasztás esetén az egyes termelőszövetkezeti szervezetekben vagy munkabizottságokban való részvétellel;
- a szövetkezet, vagy a szövetkezeti tag által meghatározott egyéb formákban.

A szervezeti élet jogviszonyainak funkciói, tartalma, valamint a jogok és kötelezettségek gyakorlásának szervezeti keretei is egyértelműen kifejezésre juttatják, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet egyrészt gazdálkodó szervezet, másrészt a tagok társadalmi szervezete is. Közismert tétel, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek ez a kettőssége számtalan konfliktus és elmentmondás forrása. A „gazdálkodó szervezet” speciális szakkérdések szakszerű megvitatását és eldöntését igényli, míg a „társadalmi szervezet” a szövetkezetbe tömörült tagok jogainak és kötelezettségeinek széles körű demokratizmusra épülő megvalósítását.

Az idevágó vezetéselméleti és jogtudományi álláspontok a *szövetkezetek belső szervezeti viszonyainak rendező elvéként* a szövetkezeti demokráciát,¹⁵ a demokratikus vezetést vagy kollektív vezetést,¹⁶ a demokratikus öngazgatást,¹⁷ stb. vegyesen jelölik meg.

Ugyanakkor valamennyi szerző hangsúlyozza a szervezeti viszonyok rendező elvének kiemelkedő jelentőségét és fontosságát. És ez így igaz. Különösen fontos a rendező elv helyes meghatározása a társadalmi elemek szempontjából is. Hiszen a szövetkezeti demokráciának a társadalmi elemek erősítésében, míg a demokrácián alapuló centralisztikus jegyeknek az „üzemi” elemek erősítésében van szerepe.

A szervezeti viszonyok rendező elvének helyes meghatározásához, nézetem

¹⁵ Nyers Rezső: Vita közben. (Vita a szövetkezetek elméleti kérdéseiről. Társadalmi Szemle 1968. 10. sz. 78. old.)

¹⁶ Péter Ernő: Szövetkezeti öngazgatás és érdekvédelem. Vita a szövetkezetek elméleti kérdéseiről. Társadalmi Szemle 1968. 8—9. sz. 91. old.

¹⁷ Nagy László: A szövetkezeti jog tárgya és elvei. Idézett tanulmánykötet 52. old.

szerint, a szervezeti viszonyokhoz kapcsolódó néhány alapvető elvi kérdés vizsgálata kapcsán juthatunk el.

Az egyik ilyen fontos kérdésnek tartom annak egyértelmű eldöntését, hogy érvényesülhet-e a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalomban a demokratikus centralizmus elve? És ha érvényesül, milyen szintereken és milyen mélységben?

A kérdés felvetése nem új, hiszen a szövetkezetek elméleti kérdéseiről folytatott vitában az egyik központi téma volt. Viszont ebben a vitában a demokratikus centralizmus elvének alkalmazhatóságát a vitában résztvevők csaknem kizárólag a szövetkezetek és az állam gazdasági kapcsolatában, valamint a szövetkezetek és érdekképviselői szerveik viszonyaiban vizsgálták. Ebben a vonatkozásban egyet kell értenünk Erdei Ferenc vitázárójával, mely szerint: „A hozzászólások nagyobb részében egyértelműen negatív álláspont nyilvánult meg, mégpedig az, hogy a demokratikus centralizmus elvei nem alkalmazhatók a szövetkezetekre.”¹⁸

„Az eddigiekben összegezett hozzászólások végeredményben tiszta helyzetet teremtenek a felvetett elvi kérdésekben és némileg módosítják a vitaindító cikk fogalmazását. Mégpedig annyiban, hogy a szövetkezetek társadalmi-mozgalmi (kiemelés tőlem: T. L.) tevékenysége vonatkozásában sem tekinthető érvényesnek a demokratikus centralizmus elve.”¹⁹ Úgy gondolom, helytelen lenne azonban ebből a megfogalmazásból arra a következtetésre jutni, hogy a szövetkezetek belső társadalmi-mozgalmi tevékenységében (szervezeti élet jogviszonyaiban) sem érdemes vizsgálni a demokratikus centralizmus elvének alkalmazhatóságát. (Kár, hogy a vitában erre nem tértek ki!) A mezőgazdasági termelőszövetkezetek fejlődésével és megerősödésével a belső vezetés, belső igazgatás összetett, horizontálisan és vertikálisan tagolható rendszere alakult ki, az egyszemélyi brigádvezetőtől a legmagasabb testületi vezető szervig, a közgyűlésig. Tovább bonyolítja a kérdést, hogy a termelőszövetkezetek üzemi tevékenységének erősödésével és kiszélesedésével ugyanazon szervek ellátnak hatalmi és igazgatási (végrehajtói) feladatokat is, továbbá, hogy a szervezeti étellel kapcsolatos jogok és kötelezettségek harmóniájának biztosítása (különösen nagy taglétszámú szövetkezetben) nagyfokú fegyelmet igényel.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekre vonatkozó hatályos jogszabályok — értem ez alatt az egységes szövetkezeti törvényt is — nem adnak egyértelmű választ az egyes vezető szervek közötti rendező elvre. Viszont ezzel kapcsolatos szabályozásnak kell tekintenünk a belső határozatokra és utasításokra vonatkozó rendelkezéseket.²⁰

E szerint: „A közgyűlés (küldöttgyűlés) és a vezetőség határozatait, továbbá az elnöknek és a többi vezetőnek a feladatkörükben kiadott utasítását valamennyi tag és alkalmazott végrehajtani köteles.”

Ha ezt a szabályt összevetjük az egyes szervek hatáskörére, illetve felelőségére vonatkozó rendelkezésekkel már közelebb juthatunk a kérdés megoldásához. Ugyanis „A vezetőség — a jogszabályok és az alapszabály keretei között a közgyűlés határozatainak megfelelően — (kiemelés tőlem: T. L.) — teljes felelősséggel, önállóan szervezi és irányítja a termelőszövetkezet működését és gazdálkodását.”

¹⁸ Erdei Ferenc: A szövetkezeti vita összegezése. Vita a szövetkezetek elméleti kérdéseiről. Társadalmi Szemle 1968. 12. sz.

¹⁹ Uo.

²⁰ R. 40. § (1) bek.

„A vezetőség a közgyűlésnek tartozik felelősséggel.”²¹

„A termelőszövetkezet vezetője és törvényes képviselője az elnök, aki a termelőszövetkezet gazdálkodását és ügyvitelét a jogszabályoknak és alapszabálynak valamint a közgyűlés és a vezetőség határozatainak megfelelően (kiemelés tőlem: T. L.), személyes felelősséggel irányítja... Az elnök köteles tevékenységéről a vezetőségnek, a vezetőség tevékenységéről pedig a közgyűlésnek beszámolni.”²²

Tovább nem citálva az idézeteket, csak annak megállapítására szorítokozom, hogy az üzemi vezetők az elnök közvetlen irányítása mellett végzik munkájukat.

Ha a demokratikus centralizmus elve alatt a döntés előkészítésének, a határozat meghozatalának és indokolásának demokratikus módszerét és a döntés végrehajtásának centralisztikus és mindenkire kötelező voltát értjük,²³ akkor úgy gondolom, a fentiek alapján ezek a fogalmi elemek a termelőszövetkezeti belső szervezeti viszonyokban is felismerhetők. Miért fontos ennek vizsgálata és jogi eszközökkel történő szabályozása? Véleményem szerint azért is, mert a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a már említett konfliktusok a vezetés üzemi és társadalmi jellege között nem egyszer abból adódnak, hogy a termelőszövetkezetek tisztségviselői és üzemi vezetői nem veszik figyelembe a testületi szervek normatív döntéseit és állásfoglalásait, vagy legalábbis igyekeznek azokat kijátszani.

A demokratikus centralizmus elvének alkalmazhatósága megkövetelné, hogy

— a termelőszövetkezet valamennyi testületi szervét, tisztségviselőjét és üzemi vezetőjét a tagok demokratikus úton válasszák meg;

— a vezető szervek kötelesek legyenek beszámolni választóiknak;

— a felsőbb szervek határozatai kötelezők legyenek valamennyi alsóbb szervre, és a kisebbség köteles alávetni magát a többségnek.

Úgy gondolom, ezekre a centralisztikus elemekre a későbbi jogi szabályozás utalhatna, a szövetkezeti demokrácia elve mellett.

A szervezeti viszonyok rendező elveinek meghatározásánál másik lényeges kérdés a tagsági vezetés és a szakszerű vezetés követelményének mikénti alakulása.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is egyre fokozottabb mértékben érvényesül a „szakszerű vezetés” követelménye. Sokan ezzel szembeállítják a termelőszövetkezeti demokrácián nyugvó tagsági vezetést, mint „laikus vezetési” formát, és ebből azt a következtetést vonják le, hogy vagy a szakszerűség követelményét kell érvényre juttatni (és akkor a termelőszövetkezeti demokrácia szenved csorbát), vagy pedig továbbra is a termelőszövetkezeti demokrácián nyugvó vezetést kell erősíteni (a szakszerűség követelményének rovására). Kétségtelen tény, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a tagsági vezetés tartalmaz bizonyos mértékig „laikus” elemeket, azonban súlyos hibát követnének el, ha a termelőszövetkezeti demokráciát leegyszerűsíténnék és azonosítanánk a „laikus” vezetéssel. Megítélésem szerint, a két elv konfliktusa azért élezhető ki ennyire, mert a szövetkezeti mozgalom eddigi időszakában (amely kb. az új gazdasági mecha-

²¹ Tv. 24. § (3) bek.

²² Tv. 29. § (3) bek.

²³ Nyers Rezső: Vita közben. (I. m. 75. old.)

nizmus bevezetéséig tartott) a termelőszövetkezeti vezetésben is a társadalmi-politikai elemek kerültek túlsúlyba, a szakvezetés rovására. A szövetkezetek fejlődésének jelenlegi szakaszában fordított a helyzet, sőt éppen azért kerül előtérbe a szakszerű vezetés követelménye, mert azt a korábbiakban bizonyos mértékig elhanyagoltuk. Ezek után felmerülhet a kérdés, hogy hogyan váltosítható meg mégis mindkét elv érvényre juttatása a mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső vezetésében?

A feladat megoldásához véleményem szerint át kell értékelnünk a termelőszövetkezeti demokráciáról vallott eddigi felfogásunkat. A termelőszövetkezeti demokrácia érvényesülése kapcsán különbséget kell tennünk a vezetés *hatalmi* és *igazgatási* (végrehajtói) funkciói között.

A hatalmi jogosultságok megítélésénél egy jöttányit sem szabad engednünk abból az elvből, hogy a termelőszövetkezeti belső szervezeti viszonyokban, a termelés és elosztás viszonyaiban a hatalom gyakorlója és birtokosa maga a termelőszövetkezeti tagság, és ebből a pozíciójából még a szakszerűség követelménye sem szoríthatja ki. Egyébként e hatalom gyakorlásában a termelőszövetkezeti tagság is „szakszerűen” tud részt venni.

Az igazgatási (végrehajtói) viszonyokban érvényesülhet a szakszerűség diktálta egyszemélyi felelős vezetés elve, amely kiválóan képzett szakemberek kezében összpontosul. Az egyszemélyi felelős vezetésnek azonban a tagság által megvalósított hatalmi tevékenységnek alárendelten kell működnie. A kérdés ezek után az, hogy melyek azok az ügyek, amelyeknek eldöntését a tagság által gyakorolandó hatalmi jellegűeknek kell tekintenünk? Ezzel kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy ezek az ügyek végérvényesen nem határozhatók meg és számolni kell azzal, hogy a termelőszövetkezeti életviszonyok fejlődése során egyesek kikerülhetnek ebből a körből, mások viszont belekerülhetnek. A jelenlegi hatályos jogszabályok figyelembevételével ilyenek tartjuk a jogszabályban meghatározottakon kívül:

- az üzemi vezetők megválasztását (és nem kellene ide sorolni ezek díjazásának megállapítását),
- a tagfelvétel általános elveinek megállapítását, valamint
- a jogi személyként működő szövetkezeti és egyéb gazdasági társulás alapítása, ahhoz való csatlakozás és kilépés elhatározása, a vagyoni hozzájárulás mértékének megállapítása, ill. a szervekbe a küldöttek megválasztása.

Ezzel el is jutottunk a harmadik kérdéskörhöz a *közvetlen és képviselői demokrácia* kérdéseihöz. A magyar mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalomban hosszú ideig tartotta magát az az álláspont, hogy a termelőszövetkezeti tagoknak a közvetlen demokrácia alapján kell a szövetkezet belső vezetését, belső igazgatását megvalósítaniuk. Ezért a korábbi jogszabályok nagyon sok olyan ügyet utaltak a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe, amelyek ma már nem vitásan a közvetett képviselői demokrácián keresztül oldhatók meg. A szövetkezeti tagok egy-egy gazdaságon belüli létszámnövekedése, ill. a termelőszövetkezetek nagy számú egyesülése egyébként is oda vezetett, hogy a közvetlen demokrácián alapuló közgyűlés funkcionálásának gyakorlati nehézségei is vannak. Emellett figyelembe kell vennünk a termelőszövetkezetekben is kialakult nagyfokú specializációt, amely szintén nehezíti a közvetlen demokrácia érvényre juttatását. Ezért a jövőre nézve megfontolandónak tartom a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is a képviselői demokrácia alkalmazásának fokozottabb kiterjesztését, amely alapulhat területi elvre, vagy a specializációt is

figyelembe véve, ágazati elvre. Egy példával is illusztrálva az elmondottakat: ha a termelőszövetkezet tervében egy több millió forintos beruházással megépítendő üvegházi kertészet kialakítása szerepel, nem valószínű, hogy az állattenyésztési üzemban dolgozó, vagy dolgozott termelőszövetkezeti tagok megelősen tudnak állást foglalni a megvalósítás kérdésében.²⁴

A fentiekhez kapcsolódik a *testületi vezetés* és az *egyszemélyi felelős vezetés* viszonyának kérdésköre is. A termelőszövetkezeti demokrácia megköveteli, hogy ahol a tagság szélesebb körét érintő döntések meghozatala történik, ott a testületi vezetés elve érvényesüljön. E döntések végrehajtása már történhet az egyszemélyi felelős vezetés síkján. Sőt, kifejezetten hasznos is, ha így történik, mert általában a döntések végrehajtása, szervezetséget, egy kézbe történő összpontosítást igényel.

Közismert, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben az üzemi vezetői munkakörök (főmezőgazdász, főkönyvelő, jogtanácsos, önálló szervezeti egységvezető) munkaviszonyban levő alkalmazottakkal is betölthetők. A termelőszövetkezeti demokráciát és a tagsági vezetés elvét csak erősíteni, ha hatályos jogszabályaink kimondanak, hogy ezeket a munkaköröket csak tagok láthatnák el. Ugyanis az üzemi vezetők rendkívül fontos szerepet töltenek be a termelőszövetkezetekben és a jelenlegi megoldásnak nem kis része van abban, hogy a termelőszövetkezet üzemi tevékenysége és társadalmi tevékenysége között gyakran keletkezik ellentmondás. Ma már nem tűnik erőltetettnek, ha legalább ezeket a munkaköröket a tagsági jogviszonyhoz és nem a munkajogviszonyhoz kötjük, hiszen a termelőszövetkezeti tagok és alkalmazottak között a szociális ellátás területén nincsenek meg a szövetkezeti mozgalom kezdetén kialakult jelentős különbségek. Ami pedig a kockázatvállalásban jelentkező különbségeket illeti termelőszövetkezeti tag és alkalmazott között, egyenesen kívánatos dolognak tartom, hogy a termelőszövetkezet üzemi vezetőinek kockázatvállalása semmivel sem legyen kisebb fokú a tagénál. Meggyőződésem, hogy a termelőszövetkezetekben becsületesen alkalmazottként dolgozó üzemi vezetők akkor is vállalnák e munkaköröket, ha azt — kötelező jogszabály alapján — csak tagsági jogviszony keretében láthatnák el.

Ezek után visszatérhetünk e fejezet elején felvetett kérdésre, nevezetesen, hogy mit tekintünk a termelőszövetkezeti belső szervezeti viszonyok rendező elvének?

A fentiek alapján a belső szervezeti viszonyok rendező elveként a *termelőszövetkezeti demokratikus öniszervezést* jelölhetjük meg,²⁵ amely magában foglalja a termelőszövetkezeti demokráciát, a testületi és egyszemélyi felelős vezetés összhangját, és sajátos értelmezéssel a termelőszövetkezeti demokratikus centralizmus elemeit is.

E fejezetben szándékosan nem foglalkoztam a tagsági jogviszony tartalmán belül elhelyezkedő szervezeti élettel kapcsolatos jogok és kötelezettségek gyakorlati jogi problematikájával. Jelentőségénél fogva végezetül ezek közül egyet mégis felvetek. A hatályos jogszabályok lehetőséget adnak arra, hogy fegyelmi vétség elkövetése esetén a termelőszövetkezeti tagnak meghatározott időre — a fegyelmi büntetés mellett — a szervezeti élettel kapcsolatos egyes

²⁴ E vonatkozásban Sárándi Imre hangsúlyozza a technika magas színvonalú eredményeinek alkalmazhatóságát a termelőszövetkezeti vezetésben. (Sárándi Imre: A szövetkezeti tulajdonjog. Idézett tanulmánykötet 196. old.)

²⁵ L. 17. sz. jegyzetet.

tagsági jogait felfüggeszték.²⁶ Ez alapján ki lehet mondani — legfeljebb egy évre —, hogy a termelőszövetkezet tagja a közgyűlésen szavazati jogát nem gyakorolhatja és tisztségre nem választható.²⁷ A szervezeti étellel kapcsolatos egyes tagsági jogok felfüggesztése a vezetőség hatáskörébe tartozik. Tekintettel arra, hogy ebben az esetben a tagsági jogviszony egyik lényeges tartalmi elemének, az aktív és passzív választó jognak a felfüggesztése forog fenn (és ez a termelőszövetkezeti tag jogállását alapvetően befolyásolja) de lege ferenda indokoltnak tartanám, hogy a szervezeti étellel kapcsolatos jogok felfüggesztése esetén — miként a kizárás fegyelmi büntetésnél — a közgyűléshez legyen helye egyfokú jogorvoslatnak.

2. Munkavégzéssel kapcsolatos jogok és kötelezettségek

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek vállalati oldalának erősödése a legutóbbi években különösen kiélezte a tagsági munkaviszonyra vonatkozó elméleti álláspontok közötti különbségeket. Az idevágó nézetek két csoportba sorolhatók:

Az egyik szerint: „A belépési nyilatkozat közgyűlési határozattal való elfogadásával a szövetkezeti tag több termelőszövetkezeti viszony, így (többi között) a termelőszövetkezeti munkaviszony alanyává is válik. E jogilag szabályozott viszonyok egymásra gyakorolt hatásukra szoros egységükre, összeforrottságukra tekintettel nem szerzik meg a megjelenési formájukra vonatkozó önállóságukat, hanem egy keretbe, a tagsági jogviszony keretébe helyezkednek el.”²⁸

A másik álláspont szerint „az a tény, hogy a termelőszövetkezeti tagok gyakran fölcserélik a tagsági viszony alapján végzett munkájukat az alkalmazotti munkaviszonyban végzett munkájukkal, szintén arra utal, hogy a tagsági viszony mellett a vállalati munkaviszonyt is elkerülhetetlenül el kell ismerni a termelőszövetkezetekben... a szövetkezeti tagsági viszony nem elegendő... a közös szövetkezeti gazdaságban végzett munka szabályozásához, ehhez a tagok munkaviszonyának az elismerése is szükséges”.²⁹

Erdei Ferencnek ezt a megállapítását valóban lehet úgy értelmezni, hogy munkavégzéssel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket nem a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jognak, hanem a munkajognak kell szabályoznia.

A fentiekből is kitűnik, hogy a termelőszövetkezeti tagok munkaviszonyának tanulmányozása mennyire jelentős. Ahhoz, hogy a két álláspont egyikéhez vagy másikához tudjunk kapcsolódni, véleményem szerint feltétlenül szükséges a tagsági munkaviszony társadalmi jegyeinek vizsgálata és elemzése is. Ezért a továbbiakban ezek kimutatását kíséreltem meg.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben maga a tagság — a dolgozói kollektíva — teremti meg a munkaalkalmakat, a munkavégzés személyi és dologi feltételeit. A termelőszövetkezeti vagyont — ezen belül a munka tárgyát és a munkaeszközöket — a tagság vagyonegyesítése alapozza meg. Ezen túl-

²⁶ Tv. 75. § (2) bek.

²⁷ R. 121. § (1) bek.

²⁸ Veres József: Tagsági munkaviszony a magyar mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. (Kandidátusi értekezés tézisei. Szeged, 1967. 9. old.)

²⁹ Erdei Ferenc: A szövetkezetek elméleti kérdései. (Társadalmi Szemle, 1968. 2. sz. 35. old.)

menően a termelőszövetkezet az államtól vagy más szocialista szervezetektől is megszerez — akár tulajdonba, akár használatba — termelőeszközöket, mégpedig úgy, hogy azokon is csaknem kizárólagosan érvényesül a termelőszövetkezeti kollektíva akarata. Ugyanakkor a termelőszövetkezeti kollektíva, az új szabályozás szerint közvetett demokrácia alapján a vezetőség, szabja meg a termelésbe bevont vagy bevonandó munkaerőmennyiséget is. Ezzel kapcsolatban vethető fel az a kérdés, hogy a termelőszövetkezet, tevékenységi körének meghatározásánál köteles-e figyelembe venni a tagsági munkaerőhelyzetet, vagy pedig nyereséges tevékenységi körök kialakítására kell törekednie és ehhez kell igazítani a munkaerőtömeget. Másképp megfogalmazva, meddig terjed a mezőgazdasági termelőszövetkezet foglalkoztatási kötelezettsége. Ugyanis a termelőszövetkezetek szakvezetései nem vitásan arra törekszenek, hogy minél intenzívebb módon, kevés munkaerőráfordítással folyják a termelés. Ez a törekvés pedig egyértelműen a termelőszövetkezet foglalkoztatási kötelezettsége ellen hat. Az ellentmondás feloldása véleményem szerint csak a kollektíva előnyére történhet. Természetesen nem úgy, hogy a termelőszövetkezetnek a termelés technikai fejlesztését kell elhanyagolnia, hanem úgy, hogy egyes ágazatok átmeneti „munkaerőfeleslege” számára más ágazatok bővítését vagy új ágazatok létrehozását kell biztosítani.

A termelőszövetkezeti kollektíva nemcsak a termelés személyi és dologi feltételeit teremti meg önállóan, hanem a *munkavégzés alapvető elveit is maga szabályozza*. Ez az önálló szabályozás nagy lehetőségeket teremt a legkülönbözőbb társadalmi szempontok figyelembevételére. Öregek, fiatalok, nők egyenlőtlen munkavégzése. Erre már a jogszabály is kötelezi a termelőszövetkezetet.

„A szervezeti egységbe, illetőleg az egyes munkakörökbe való beosztásnál a tagok egyenletes és arányos foglalkoztatására kell törekedni. Figyelemmel kell lenni a munkafolyamat tényleges szükségleteire, valamint a tagok (családtagok) képzettségére, képességeire, tapasztaltságára, méltánylást érdemlő körülményeire (családi állapot, ellátásra szoruló gyerekek száma, a munkahelytől való távolság, életkor, egészségi állapot, érdeklődés stb.), ezenkívül fiatalok és nők esetében a foglalkoztatásukat szabályozó külön rendelkezésekre.”³⁰

Különösen figyelemre méltónak tartom, hogy éppen a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog valósította meg általános érvennyel a férfiak és nők egyenlőtlen foglalkoztatását, illetve munkaidejét úgy, hogy a nők kevesebb munkaidejéhez (minimum 100 tízórás munkanap) ugyanolyan jogosultságok kapcsolódnak, mint a férfiakéhoz (minimum 150 tízórás munkanap).

A termelőszövetkezeti munkaviszonyra jellemző az is, hogy a *munkadíjazás rendszerét és elveit is a mezőgazdasági termelőszövetkezeti kollektíva határozza meg*. A munkadíjazás sajátos rendszere abban áll, hogy a tagok munkadíjuk egy részének erejéig vállalják a termelés veszteséges voltának kockázatát is. A munkadíjazással összefüggésben felvethető, hogy megmaradna-e annak szövetkezeti jellege akkor, ha a termelőszövetkezeti tagok is száz százalékban megkapnák munkadíjukat. Véleményem szerint igen. Ugyanis a munkadíjazásnál nem ez a döntő ismérv, hanem az, hogy a tagok maguk döntenek a felhalmozás és felosztás arányairól. Sőt a mai kockázatvállalás kettős irányú; egyrészt a munkadíjban jelentkezik, másrészt — kollektív tulajdonról lévén

³⁰ Vhr. 128. §.

szó — a fejlesztési alapon, illetve a felhalmozási alapon. Ugyanis egy veszteséges évben a felhalmozás kisebb lesz, és ez a körülmény a következő évben, vagy években visszahat a részesedési alapra is. Úgy gondolom felesleges a munkadíj jelenlegi hatályos 80—20% elkülönítését továbbra is fenntartani.³¹

A termelőszövetkezeti tagsági munkaviszony negyedik társadalmi jegyeként jelölhető meg, hogy a termelőszövetkezeti tagnak tág lehetősége van arra, hogy családtagjait is bevonja a kollektív munkába. Amíg tehát a munkajog csak kivételesen alkalmazza a családtag bekapcsolását a munkavégzésbe, addig a termelőszövetkezeti jognak kifejezetten és általánosan is szabályozni kell a munkavégzésnek ezt a fajtáját. A probléma különösen akkor lényeges, amikor a termelőszövetkezeti tag részesművelés keretében végzi munkáját. A jogi szabályozásnak el kell választani a tag munkavégzését a családtagokétól és ennek megfelelően kell választ adni e munkavégzéshez kapcsolódó jogosultságokra és kötelezettségekre.

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági munkaviszony létrejöhet, illetve konkrétá válhat:

- munkamegállapodással;
- tisztségre történő választással vagy kinevezéssel;
- szervezeti egységbe való beosztással;

Az első két esetben a tagsági munkaviszony feltételezi a termelőszövetkezet és a tag kölcsönös megegyezését, illetve akarategységét. Ugyanakkor a szervezeti egységbe való beosztáshoz nem feltétlenül szükséges a tag beleegyezése.

„A szervezeti egységbe történő beosztást, az áthelyezést, az állandó munkakör kijelölését, a munkaköri változást, illetőleg területfelosztás esetén a terület nagyságát és az elvégzendő munkát az érdekelt taggal előzetesen meg kell beszélni és őt az intézkedésről értesíteni kell. (Kiemelés tőlem: T. L.) Az áthelyezést írásba kell foglalni.”³²

A jogszabály — bizonyos kivételtől eltekintve a munkaköri beosztással kapcsolatos tagsági jogvitákban nem engedi meg másodfokon a bírói jogorvoslatot sem.³³

Mindezekből azt a következtetést kell levonnunk, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony létrejöttével a tag vállalta a munkavégzés tekintetében a munkaköri beosztás esetleges egyoldalúságát is, vagyis munkaerőjét szélesebb körben „engedte át” a kollektívának, mint a bérből, fizetésből élő dolgozó.

Úgy gondolom, a fenti társadalmi jegyek talán elegendő alapot szolgáltatnak arra a következtetésre, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági munkajogviszony a belső szövetkezeti termelési-elosztási viszonyoktól függ, és minthogy ezeket a viszonyokat a termelőszövetkezeti jog szabályozza, nem kerülhet ki a tagsági munkaviszony szabályozása sem a szövetkezeti jog köréből, és nem utalható a munkajog szabályozása alá. Viszont ezzel még mindig nem adtunk választ arra, hogy a tagsági munkaviszony jogszabályi rendezése a szövetkezeti tagsági viszony szabályozása keretében; vagy azon kívül történjék-e.

Azt hiszem, azon már vitatkozni sem lehet, hogy a munkavégzéssel kap-

³¹ Göndör György: A szövetkezetek általános munkaerőgazdálkodása stb. c. tanulmányában más szempontok alaján is erre a következtetésre jut. (Idézett tanulmánykötet 345. old.)

³² Vhr. 130. § (1) bek.

³³ R. 139. § (c) pont.

csolatos jogok és kötelezettségek csoportja annyira önállóvá vált, hogy a tagsági jogviszony kerete szűknek bizonyul a tagsági munkaviszony szabályozása számára. Ezen viszont nem úgy kellene segítenünk, hogy a tagsági munkaviszonyt kiragadjuk a tagsági jogviszony keretéből, hanem a tagsági jogviszony hatályos joganyagának állandó korszerűsítésével a keretet is bővítjük. A tagsági jogviszony bővítésével — mint azt korábban már kifejtettem — nemcsak a tagsági munkajogviszony, hanem a ma még alkalmazotti munkaviszony számára is biztosítani kellene a keretet, vagyis a termelőszövetkezetekben a tagsági jogviszonynak, illetve a tagsági munkajogviszonynak kellene felváltani a még meglevő alkalmazotti munkajogviszonyt is.

Végezetül szólnom kell arról az ellentmondásról, amely a termelőszövetkezeti tag kettős pozíciójában tulajdonosi és dolgozói mivoltában jelentkezik.

Az utóbbi időben egyre jobban szembeállítjuk a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tag kettős pozícióját, mondván, hogy a dolgozói oldal erősödése a tulajdonosi oldal elsorvasztásához vezet.

De mit is jelent a dolgozói oldal? (A tulajdonosi oldalról korábbi tanulmányomban már szoltam.) Leegyszerűsítve azt, hogy a termelőszövetkezeti tagnak nemcsak joga, de *kötelezettsége* is a munkavégzés, és hogy a tag munkavégzése során „a közgyűlés (küldöttgyűlés) és vezetőség határozatait, továbbá az elnöknek és a többi vezetőnek a feladatkörükben kiadott utasításait . . . végrehajtani köteles”.³⁴

Ha abból indulunk ki, hogy bármelyik szervezetben a szervezethez tartozó tagok önként alávetik magukat a kollektíva által meghatározott parancsoknak, különösebb aggodalomra a termelőszövetkezeti tagok esetében sincs okunk. Ugyanis ezek a parancsok a kollektíva — tehát a dolgozó termelőszövetkezeti tagok — által megszabott keretek között érvényesülhetnek. Amennyiben ellentmondás keletkezik, éppen a termelőszövetkezeti tag tulajdonosi pozíciója a biztosíték arra, hogy az ellentmondás a tulajdonosi oldal javára oldódjon fel. Ugyanis „Ha a végrehajtandó határozat vagy utasítás jogszabállyal vagy alapszabállyal ellentétes, határozat esetében az elnök és ellenőrző bizottság, utasítás esetében pedig az utasítást kiadó vezető figyelmét erre fel kell hívni.”³⁵

Ha az elnök, illetőleg a vezető a jogszabállyal vagy az alapszabállyal ellentétes határozat, illetőleg utasítás végrehajtását figyelmeztetés után is kívánja, az utasított személynek jogában áll a vezetőséget 3 napon belül összehívatni, vagy ezen akció eredménytelensége után az ellenőrző bizottságon keresztül a közgyűlés összehívását indítványozni.³⁶ Ezt a szabályozást egy nagyon komoly biztosítéknak kell tekintenünk, amely a termelőszövetkezeti tag dolgozói és tulajdonosi kettős pozíciójából fakadó ellentmondások feloldására hivatott.

Összegezésül tehát megállapíthatjuk, hogy a termelőszövetkezeti tag dolgozói és tulajdonosi oldala ha hordoz is magában ellentmondásokat, a két pozíciót nem célszerű élesen szembeállítanunk, és főleg nem célszerű ebből olyan következtetést levonnunk, hogy ma már a dolgozói oldalt kifejezésre juttató tagsági munkaviszonyt ki kell szakítanunk a tulajdonosi pozíciót elsődlegesen kifejező tagsági jogviszony keretéből. Viszont ez nem zárja ki a részjogviszony önálló szabályozásának lehetőségét. A munkajog szabályozásának kiterjesztése

³⁴ R. 40. § (1) bek.

³⁵ R. 40. § (2) bek.

³⁶ R. 40. § (3) bek.

nem járható út azért sem, mert ma még a munkajognak is az általánostól eltérően — gyakorlatilag kivételként — kellene szabályoznia a termelőszövetkezeti tagok munkavégzését.

3. Vagyoni jogok és kötelezettségek

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom kezdeti szakaszában és a tömeges kollektivizálás idején a termelőszövetkezeti jogban túlsúlyba kerültek a vagyoni jogok és kötelezettségek, hiszen a termelőszövetkezetek megalakítása a vagyoni jogok és kötelezettségek széles skáláját teremtette meg. Amióta a magántulajdonnak szövetkezeti úton történő társadalmisítása befejeződött, illetve az elhanyagolhatóan kis szerepet játszik, úgy tűnik, a termelőszövetkezet és tagja közötti vagyoni jogviszonyok elsőkélyesednek, illetve elsorvadnak. Ezért egyesek ezt a jelenséget is annak bizonyítására használják fel, hogy a szövetkezet az állami vállalat, a tagsági jogviszony pedig a munkajogviszony irányába fejlődik. Ahelyett, hogy a vagyoni viszonyoknak új megnyilvánulásait keresnék. Mások — nagyon helyesen — arra mutatnak rá, hogy a „szocializmus felépítésének időszakában a szövetkezeteknél a tulajdonosi érzés ébrentartása e társadalmi-gazdasági alakulat egyik kulcskérdése.³⁷

E tanulmányban a már meglévők mellett a vagyoni viszonyok új formáira és lehetőségére igyekszem felhívni a figyelmet.

A tagsági viszonyok vagyoni részjogviszonyait két fő csoportba oszthatjuk:³⁸

- állandósult vagyoni közreműködés;
- dinamikus vagyoni közreműködés.

Az első csoportba tartoznak a tagsági jogviszony keletkezéséhez és megszűnéséhez kapcsolódó vagyoni jogosultságok és kötelezettségek. Ezek közül az alábbiakat kell kiemelnünk.

A szövetkezeti jogtól egyáltalán nem lenne idegen, ha az adott termelőszövetkezet a vagyoni kapcsolatokban is kifejezésre juttatná az *alapító tagság* tényét. A munkajog az utóbbi időben erőfeszítéseket tesz a vállalati törzsgárda megfelelő erkölcsi és anyagi elismerésére. Ugyanakkor a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog a legutóbbi időkig erre nem fordított kellő figyelmet. Pedig amíg a vállalat csak a munkabérezéshez kapcsolhatja a törzsgárda tagság megfelelő elismerését, addig a termelőszövetkezet a vagyoni kapcsolatokban is kifejezésre juttathatja ezt az alapító tagok esetében. A legutóbbi szabályozásban található már erre vonatkozóan kezdő lépéseket,³⁹ azonban ezen az úton tovább is lehetne haladni. Az alapító tagságot figyelembe lehetne venni a háztáji föld mértékének megállapításánál, a tagok lakóházépítésének építési telekkel való segítésénél, a termelőszövetkezet által nyújtott szolgáltatásoknál stb.

Véleményem szerint ez a differenciálás nem jelenti a vagyoni jogok „egyenlőtlenségét”, sőt ez a differenciálás gátolná annak a jelenleg érvényesülő helyzetnek továbbterjedését, hogy az új belépők „egyenlőtlenül” több előnyt élveznek az alapító tagokhoz képest.

³⁷ Szalay László: A szövetkezet és tagja közötti vagyoni kapcsolatok egyes kérdései. (Idézett tanulmánykötet 369. old.)

³⁸ Vö. Szalay László: I. m. 357—358. old.

³⁹ L. 7. sz. jegyzetet.

Az új belépőknél — bár egyre kisebb mértékben — még mindig érvényesül a *vagyonbeviteli kötelezettség*. A jövőben a vagyonbeviteli kötelezettséget felválthatja a termelőszövetkezet által helyileg kialakított *vagyoni hozzájárulási kötelezettség*. Hangsúlyoznám, hogy helyileg — a kollektíva által — kialakított kötelezettség, mert ennek jogszabályban kogens jellegű előírása nem biztos hogy szolgálná a termelőszövetkezet érdekét. A hozzájárulás lehetne egyszeri belépési díj, részjegy, apport, termelési és fejlesztési hozzájárulás stb. A termelőszövetkezetek természetesen e kötelezettségeket csak alapszabályban általános érvénnyel írhatnák elő, mert a vagyoni hozzájárulási kötelezettség esetenkénti — a belépő személyétől függő — alkalmazása sértené az egyenlő elbírálás elvét.

A tagsági jogviszony megszűnéséhez hatályos jogunk szerint is számtalan jogosultság és kötelezettség tapad. Ezekkel összefüggésben itt most nem térünk ki a termelőszövetkezeti tagoknak a szövetkezet tartozásaiért való felelősségére és a szövetkezeti vagyon oszthatóságának vagy oszthatatlanságának elvi kérdéseire.⁴⁰ Ezért csak annak megállapítására szorítokozunk, hogy a tagsági jogviszony keletkezésével összefüggésben javasolt vagyoni hozzájárulási formák esetleges elfogadása a tagsági jogviszony megszűnése esetére is igényelnék a jogi rendezést, mégpedig két irányban. Egyrészt arra az esetre, ha csak az egyes tagsági jogviszony szűnik meg (kilépés, kizárás, átlépés, törlés), másrészt arra az esetre is, ha a tagsági jogviszony azért szűnik meg, mert maga a termelőszövetkezet is megszűnt.

A vagyoni közreműködés *dinamikus csoportja* alatt azokat a jogosultságokat és kötelezettségeket értem, amelyek a tagsági jogviszony fennállása alatt illetik meg, vagy terhelik a termelőszövetkezeti tagokat.

Ebben a csoportban kiemelkedőnek és rendkívül fontosnak tartom azokat, amelyek abból fakadnak, hogy a termelőszövetkezeti tag a tulajdonosi kollektíva tagja. E jogok és kötelezettségek gyakorlásának szervezeti oldaláról már említést tettem a II. fejezet 1. pontjában, bár hangsúlyoznom kell, hogy ezek nem különíthetők el mereven a „részjogviszonyok” szerint. Itt csak a hangsúlyozás kedvéért utalok a termelőszövetkezeti tagot megillető tulajdonosi (mint a tulajdonosi kollektíva tagját megillető) jogok és kötelezettségek tartalmi oldalára.

A termelőszövetkezetek és tagjaik között kialakuló vagyoni kapcsolatok az utóbbi évek gyakorlatában áttevődtek a termelőszövetkezetnek és termelőszövetkezeti tagnak, mint a személyi tulajdonjog alanyának kapcsolataira. Ez logikus következmény is, hiszen a termelőszövetkezeti tag magántulajdonosi volta ma már csak a földjádékhoz való jogosultságban jut kifejezésre. Viszont a termelőszövetkezeti tag személyi tulajdonának tárgyi köre újabb vagyoni kapcsolatok forrásává válhat. Ilyeneket teremtett már az 1967. évi IV. tv. is, amikor kimondta, hogy a termelőszövetkezet lakóházépítés céljára ingyenesen földet adhat tagjai használatába,⁴¹ vagy „A termelőszövetkezeti tagok lakóház építésének elősegítése érdekében a termelőszövetkezet a tulajdonában álló belterületi földet házhely céljára tagjai részére eladhatja, illetőleg a tagok tulajdonában álló földdel elcserélheti.”⁴²

A termelőszövetkezeti tagoknak életszínvonalára emelkedésével lehetővé vált,

⁴⁰ L. bővebben: Sárándi Imre i. m. 205—210. old.

⁴¹ FTT. 14. § (1) bek.

⁴² FTT. 17. §.

hogy személyi vagyonuk terhére kölcsönt (tagsági kölcsön) vagy termelési-fejlesztési hozzájárulást nyújtsanak termelőszövetkezetük számára. Ezeknek a kapcsolatoknak széles skálája alakulhat ki, és véleményem szerint, jogszabályi tilalmakkal ezeket nem is volna célszerű meggátolni. (Kölcsön, célrészjegy, gépkocsihasználat stb.)

Bár a most említendő vagyoni kapcsolat az előzőekhez tartozna, összetettségénél és jelentőségénél fogva külön is kiemelendőnek tartom. Ennek a vagyoni kapcsolatnak a központja a termelőszövetkezeti tag háztáji gazdagsága. A korábbi szabályozás (1957. évi 9. sz. tvr.) a háztáji gazdaságot csak viszonylag szűk tárgyi körben (egy termelőszövetkezeti család — egy háztáji gazdaság) és szűk céllal (csak személyes szükséglet termelésére) engedte meg. Az 1967. évi III. tv. a háztáji gazdálkodás körét is (minden tag külön-külön jogosult), célját is (ártermelési cél) bővítette. Ez ma már azt jelenti, hogy az állattartástól kezdve, a háztáji termékek közös értékesítéséig a tagsági vagyoni kapcsolatok fejlődésének tág terét nyitotta meg.

Végezetül itt kell megemlítenem a termelőszövetkezet különböző szolgáltató tevékenységét is. Azokat a vagyoni jellegű szolgáltatásokat, amelyeket nem üzemszerűen csak a tagjai számára, többnyire kedvezményesen nyújt. (Kedvezményes beszerzés, kedvezményes fuvar, építkezési munkák elvégzése stb.)

Úgy gondolom, a fentiek alapján nem is szükséges összefoglalásképpen hangsúlyozni, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti forma — de általában a szövetkezeti forma — a „vállalati” jellege mellett is, a tagok vagyoni közreműködésének számtalan lehetőségét hordozza magában, illetve teremti meg. Ezek a kapcsolatok a vállalati jelleg előtérbe kerülésével sem „hálnak el”, viszont elsorvaszthatók. Így csak az a kérdés az elmélet és a gyakorlat számára, hogy melyiket kívánja.

III.

A tagsági viszony megszűnésének társadalmi jegyei

A tagsági jogviszony megszűnésében rejlő társadalmi elemek elemzése előtt talán nem tűnik alaptalan megállapításnak, hogy a vizsgálandó társadalmi jegyek a tagsági jogviszony keletkezésének és tartalmának következményei. Így ezek — miként maga a tagsági jogviszony megszűnése is — csak a tagsági jogviszony keletkezésével és tartalmával összefüggésben vizsgálhatók.

A tagsági jogviszony megszűnésének társadalmi elemei egyrészt a tagsági jogviszony megszűnésének módjában, illetve formáiban, másrészt e jogviszony megszűnéséhez tapadó jogosultságokban és kötelezettségekben, vagy másszóval, a jogviszony megszűnésének következményeiben jutnak kifejezésre.

1. A megszűnés módjának társadalmi elemei

Mindenki előtt közismert, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom kezdeti szakaszában, sőt egészen 1968-ig, a tagsági jogviszony megszüntetése a gyakorlatban rendkívül szoros kivételnek számított. A termelőszövetkezeti jog csak 1968-tól oldotta meg a megszűnés korszerű szabályozását, és ma már a gyakorlatban is megvalósulnak a tételes jogi rendelkezések. Ez pedig

annak az eredménye, hogy a hatályos jogi szabályozás igyekszik következetesen érvényre juttatni a szövetkezeti alapelveket, különösen az önkéntesség és a szövetkezeti demokrácia elvét.

Az önkéntesség elvéből következik, hogy a termelőszövetkezeti tag saját maga döntheti el, hogy tagja marad-e továbbra is termelőszövetkezetnek vagy sem, és ha nem, ezt a szándékát lehetőleg minél kötetlenebb formában tudja realizálni. A szövetkezeti demokrácia elvéből viszont az következik, hogy a kollektíva is meg tudhat válni attól a tagjától, aki a legalapvetőbb kötelezettségeit sem teljesíti. Hatályos jogszabályaink szerint az előbbi a *kilépésben*, illetve az *átlépésben* és a *termelőszövetkezet megszüntetésében*, az utóbbi a *kizárásban* és a *törlésben* valósul meg.

A *kilépéssel* (és ezzel egy tekintet alá esik az *átlépés*) kapcsolatos szabályozási problémák eddig abban jelentkeztek, hogy a jogszabályok előírják-e a szövetkezet hozzájárulását vagy sem. Mint ismeretes, a korábbi rendelkezések megkövetelték a kilépéshez a közgyűlés engedélyét, illetve hozzájárulását. Hatályos jogszabályaink a kilépéshez való hozzájárulást a szövetkezetek belső szabályozási körébe utalják. Így ma a kilépés lehetősége hazánkban nem egységes. Vannak szövetkezetek, amelyek előírják a kilépéshez való hozzájárulást, mások pedig nem.

Számomra úgy tűnik, a kilépéshez való hozzájárulás fenntartása ma már szükségtelen. A megszűnéssel kapcsolatos vagyoni viszonyokat jogszabályaink — nagyon helyesen — úgy rendezik, hogy a kilépés egyoldalú bejelentése a termelőszövetkezeti vagyont gyakorlatilag nem érinti. Ami a dolog másik oldalát illeti, azzal hogy a termelőszövetkezet nem adja hozzájárulását a kilépéshez, még nem tudja rászorítani a kilépni szándékozót a munkavégzésre.

A termelőszövetkezeti tagsági kapcsolat — mint társadalmi szervezethez való tartozás — egyébként is az egyoldalú megszüntetési lehetőséget igényli. Úgy gondolom, a kilépések gyakorlatának 1—2 éves elemzése után erre a kérdésre a jogi szabályozás síkján is vissza kellene térni annak érdekében, hogy a kilépés szabályozása egységes legyen. Ugyanakkor a vagyoni viszonyok mai szabályozásából egy jottányit sem szabad engedni, hiszen ez is biztosíték arra, hogy a termelőszövetkezeti vagyoni köre előbb-utóbb termelőszövetkezeti tulajdonná váljon.

A *termelőszövetkezetnek mint jogi személynek a megszüntetése* értelemszerűen megszünteti a tagsági jogviszonyt is. Nagyon lényeges és fontos változásnak tartom a hatályos jogszabálynak azt a rendelkezését, amely a termelőszövetkezet megszüntetéséhez csak az összes tagok kétharmadának titkos szavazatát kívánja meg, szemben a korábbi száz százalékos szavazással.⁴³ A hatályon kívül helyezett rendelkezések a megszüntetést teljesen illuzórikussá tették, hiszen egy több száz tagú szövetkezetben képtelenség lett volna elérni, hogy egyetlen tag se hiányozzon a szavazásról. Az új megoldás alapján lehetőség van arra, hogy a tagság élhessen a megszüntetés jogával is. Ezt pedig azért tartom különösen jelentősnek, mert a termelőszövetkezet tagok általi megszüntetésének lehetősége is a termelőszövetkezet társadalmi oldalát domborítja ki.

A termelőszövetkezet *kizárással* és a *tagnyilvántartásból való törléssel* szüntetheti meg a tagsági jogviszonyt. A kizárással — mint fegyelmi büntetéssel — e helyen nem kívánok részletesen foglalkozni, mert ennek részletes elem-

⁴³ 1970. évi 34. sz. törvényerejű rendelettel módosított 1967. évi III. tv. 21. § (3) bek. illetve 1967. évi III. tv. 130. § (1) bek. a) pont.

zése egy később megírandó — és a felelősségi viszonyok társadalmi elemeit vizsgálendő — tanulmányba kívánkozik. A teljesség igénye miatt, annyit azonban e helyen is megállapíthatunk, hogy a termelőszövetkezetből történő kizárás, a társadalmi szervezethez való tartozás alapvető szabályai megszegésének következménye, és ennél fogva csak akkor kerülhet alkalmazásra, ha a kollektíva nevelő szerepe már nem érvényesülhet. Ennek kimondására pedig csak a kollektíva — vagy annak nevében a kollektíva által választott szerv — jogosult.

A törlés lehetőségét az 1967. évi III. tv. vezette be és azóta is állandó viták forrása. Ugyanis a jogszabályi megoldás erősen vitatható véleményem szerint is. Az egységes szövetkezeti törvény vitára bocsátott tematikája is megállapította: „Ez a javaslat (a törlés intézménye. — T. L.) mégsem fogadható el, mert a tagsági viszony dolgozói oldalát egyoldalúan helyezi előtérbe, a tulajdonosi társadalmi oldalt pedig teljesen figyelmen kívül hagyja és megfosztja a tagsági viszonyt egyik legvonzóbb elemétől a stabilitástól.”⁴⁴ Az 1967. évi III. törvényt módosító és kiegészítő 1971. évi 34. tvr. a törlés intézményét mégis fenntartotta.

Úgy gondolom — csatlakozva mindazokhoz, akik a törlés intézményének létjogosultságát tagadják —, hogy a törlés valóban összeegyeztethetetlen a termelőszövetkezet társadalmi jellegével és a szövetkezeti alapelvekkel, mert:

- annak ellenére, hogy a jogszabály nem beszél a tag vétkes kötelezettség-szegésről a munkavégzési kötelezettség nem teljesítése — amely a törlést megalapozza — csak vétkesen történhet, a döntés meghozatalát mégis kivonjuk a fegyelmi eljárás kötött szabályai alól;
- a munkavégzés oldaláról egyoldalúan szemléli a tagsági jogviszonyt; és végül
- a termelőszövetkezeti tagsági viszonyra vonatkozó hatályos jogszabályokban a tag jogosultságai és kötelezettségei elsősorban a munkavégzéshez tapadnak. Munkavégzés hiányában a tagsági jogviszony tartalma is „üressé” válik, amely a tag vétkes mulasztásának következménye, ezért ennek értékelése a felelősségi szabályok alkalmazását igényli.

2. A tagsági jogviszony megszűnésének következményei

Az előzőekben már tárgyaltam, hogy a tagsági jogviszony keletkezése miként hat ki a belépő tag és családtagjai (utódok) élet- és jogviszonyaira. Természetesen, az így bekövetkezett változások determinálják a tagsági jogviszony megszűnésével keletkező jogviszonyokat is. Ebből a szempontból különösen jelentősnek tartom a *volt tag és a közös munkában rendszereser részt vevő családtagjai státuszának alakulását*. A termelőszövetkezetek nem vitásan azért jöttek létre, hogy ezáltal a kispaszti magángazdálkodás, illetve árutermelés fokozatosan megszűnjön. Ebből következik, hogy hatályos jogszabályainknak — de a jövőben megalkotandó jogi szabályozásnak is — biztosítaniuk kell; a tagsági jogviszony megszűnésével a magántulajdon, illetve a kispaszti gazdálkodás társadalmazásának útján ne legyen visszalépés. Konkrétabban, a jogszabályoknak olyan helyzetet kell teremteniök, hogy a kilépett, kizárt, törölt stb. tag státusza a korábbiaknál ne legyen előnyösebb. Tagsági jogviszonyának

⁴⁴ Igazságügyminisztériumi Szövetkezeti Kodifikációs Bizottság Az egységes szövetkezeti törvény tematikája (Bp. 1970. július. Kézirat.)

megszűnése után ne legyen érdekelt a kisparaszti magángazdálkodás visszaállításában, sőt ne is legyen rá lehetősége. Ezt a célt nagyon jól szolgálhatják a magángazdálkodásra vonatkozó tulajdoni, adó, stb. szabályok, de nem utolsósorban a Termelőszövetkezeti Törvény rendelkezései is. Mivel az előbbiek témánkon kívül esnek, így csak az utóbbival foglalkozom.

A volt tag, ha kisparaszti magángazdálkodást kíván folytatni, nem vitásan termelőeszközökre (elsősorban földre) van szüksége. Ezért bírnak különös jelentőséggel a tagsági jogviszony megszűnéséhez tapadó *vagyoni jogosultságokra és kötelezettségekre* vonatkozó rendelkezések.

Rendkívül lényeges szabályt tartalmaz ezzel összefüggésben a Termelőszövetkezeti Törvény, amikor kimondja: „A volt tag (örököse) a termelőszövetkezet vagyonából részt nem igényelhet. A bevitt földet kiadni nem lehet, annak tulajdonára az 1967. évi IV. törvény rendelkezései az irányadók.”⁴⁵

Ez alól a szabály alól csak akkor lehet kivétel, ha a termelőszövetkezet közérdekből szűnik meg. Ebben az esetben a „mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter engedélyt adhat a tartozások kiegyenlítése után fennmaradó vagyonnak, vagy egy részének a tagok között való felosztására.”⁴⁶

Úgy gondolom, a főszabály célja vitathatatlan, viszont annál inkább vitathatónak tartom, hogy a vagyoni maradvány kivételes feloszthatóságának lehetőségét a jövőben indokolt-e fenntartani.

Véleményem szerint nem. Elvileg azért nem, mert — mint a társadalmasítás alóli szoros kivétel — nyilván ellentétes tendenciát jelent a fő elvhez képest. Gyakorlatilag pedig azért nem, mert a megszűnő szövetkezet tagsága már valószínűleg nem azonos (és a jövőben még kevésbé lesz az) azzal a tagsággal, amely a közös vagyon létrehozásában vagyonával közreműködött, vagy munkájával részt vett.

A korábbiakban már volt arról szó, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagsági jogviszony mellett potenciálisan vagy ténylegesen létrejön a termelőszövetkezeti családtagi jogviszony. A családtag tehát a családfő jogviszonyához kapcsolódva végzi munkáját, és veszi igénybe a termelőszövetkezet által nyújtott szolgáltatásokat.

A tagsági jogviszonynak — mint alapjogviszonynak — a megszűnése alapjaiban befolyásolja a termelőszövetkezeti családtagi jogviszonyt is, elvileg és gyakorlatilag annak megszűnését eredményezi. Ha tehát a családtag tovább akar dolgozni a termelőszövetkezetben vagy termelőszövetkezeti tagsági jogviszonyt, vagy munkaviszonyt kell létesítenie. Amennyiben a közös munkában rendszeresen részt vevő családtag kéri felvételét a termelőszövetkezetbe (és oda fel is veszik) a családtagi minőségben eltöltött ideje „a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok kötelező kölcsönös nyugdíjbiztosításáról szóló jogszabályban megállapított feltételekkel a nyugdíjévekbe is beszámít.”⁴⁷ A mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló jogszabályokban viszont nem találunk kifejezetten rendelkezést arra vonatkozóan, hogy a családtagi minőségben eltöltött idő — ha később a családtagot a termelőszövetkezetbe felveszik — a termelőszövetkezeti tagsági jogok szempontjából is elismert idő. Márpedig ennek elismerése nemcsak a nyugdíjbiztosítás, hanem a tagsági jogok szempontjából is lényeges. (Tagsági pótlék, pótszabadság stb.) Úgy gondolom, a fentebb idézett

⁴⁵ Tv. 13. § (2) bek.

⁴⁶ Tv. 136. § (2) bek.

⁴⁷ R. 14. § (3) bek.

jogszabály helyes értelmezése — nevezetesen, hogy a nyugdíjévekbe is beszámít — a termelőszövetkezeti tagsági jogviszony visszamenő hatályú elismerését is jelenti. Mint már korábban említettem, a termelőszövetkezeti tagok vagyónak egyesítése a termelőszövetkezetek számára a munkaerőt „újratermeli”. A tagok utódai, illetve családtagjai esetében azonban egyáltalán nem biztos az, hogy munkaerejüket csak a termelőszövetkezetben egyesítik. Ezért tartom jelentős társadalmi elemnek a visszaható hatályú elismerés ösztönző jellegét, amelyet — helyzeténél fogva — csak a mezőgazdasági termelőszövetkezet tud biztosítani.

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog egyedülálló abban a tekintetben, hogy a termelőszövetkezet megszüntetésére figyelemmel *tagjainak elhelyezéséről* is gondoskodik.

„A felszámoló bizottság feladata az is, hogy a felszámolás lefolytatásával kapcsolatosan gondoskodjék a megszűnő termelőszövetkezet tagjainak és alkalmazottainak más termelőszövetkezetben, állami gazdaságban vagy egyéb szocialista szervezetnél való elhelyezéséről.”⁴⁸ E jogszabályi rendelkezés indoka, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok helyhezköötöttségük (települési viszonyuk) és szakmai képzetlenségük miatt nehezebben tudnak új tagsági viszonyt vagy munkaviszonyt létesíteni.

Szocialista rendszerünkben a munkafeltételek és munkalehetőségek biztosítása alapvető követelmény. Ennek ellenére az állami vállalatról szóló jogszabály⁴⁹ hasonló rendelkezést nem tartalmaz. (Más kérdés, hogy egy-egy jelentősebb vállalat átszervezésekor vagy felszámolásakor politikai-társadalmi feladatként a felügyeleti szervek gondoskodnak a dolgozók elhelyezéséről.)

⁴⁸ Vhr. 245. §.

⁴⁹ 11/1967 (V. 13.) Korm. sz. r.